

Märkusi Kesk-Assüüria impeeriumi propagandast: vallutussõdade peegeldus Tukultī-Ninurta I kuninglikus titulatuuris

VLADIMIR SAZONOV

Kaitseväe Akadeemia juhtivteadur ja Tartu Ülikooli Vana-Lähis-Ida uuringute kaasprofessor
vladimir.sazonov@ut.ee

Teesid: Artikkel käsitleb Kesk-Assüüria impeeriumi kõige võimsama ja tuntuma valitseja Tukultī-Ninurta I propagandat, keskendudes tema kõige olulisematele tiitlitele ja epiteetidele. Teadagi on kuningliku ideoloogia ja propaganda üheks oluliseks elemendiks kuninglik titulatuur. Analüüsides Tukultī-Ninurta I titulatuuri on võimalik mõista, milline oli selle kuninga poliitilis-ideoloogiline programm ja millised olid geopoliitilised ambitstioonid.

Märksõnad: epiteet, ideoloogia, Kesk-Assüüria impeerium, kuningas, Mesopotaamia, propaganda, tiitel, Tukultī-Ninurta I, vallutused

1. SISSEJUHATAVAD MÄRKUSED

Kesk-Assüüria impeeriumi kõige tuntuma ning võimsama kuninga Tukultī-Ninurta I¹ (valitses 1244/1242–1208/1206 eKr) erakordsed imperialistlikud ambitioonid on hästi kajastatud tema sõjakäikude ja vallutuste kirjeldustes (vt Tukultī-Ninurta raidkirjad – RIMA 1: 231–299), mida võib pidada kuninglikuks propagandaks (vt nt Tadmor 1981). Kuningliku ideoloogia ja propaganda üheks oluliseks osaks on alati olnud kuninglik titulatuur (vt ÉR 1967; Sazonov 2010, 2011, 2016; Karlsson 2013, 2017a, 2017b; Tarhan 2025).

Tukultī-Ninurta I erakordseid ambitsioone näitab ka uue pealinna Kar-Tukultī-Ninurta asutamine ning seal monumentaalsete templite ning uue kuningliku palee rajamine (Cifola 2004: 7–15; Sazonov 2011: 235–276; Sazonov 2016: 65–104).² Üks kõige olulisemaid allikaid, kust leiab teavet kuningliku poliitilise ideoloogia, sõdade, templipoliitika ja sõjateoloogia kohta, on Mesopotaamia kuningate kuninglikud raidkirjad, mis on meieni jõudnud umbes aastast 2700 eKr, alates Kiš En-Mebaragesi 1. dünastia valitsemisajast (umbes 27. sajand eKr) kuni Mesopotaamia ajaloo lõpuni I eelkristliku aastatuhande keskpaigas. Raidkirjad aitavad dateerida sündmusi ja pakuvad väga olulist teavet ajalooliste perioodide kohta, mainides aset leidnud sündmusi (sõjad, linnade vallutamine, templite rajamine jne). Raidkirjad on ajalooürikud, mis sisaldavad olulisi andmeid kuningliku sugupuu ehk valitsejate kuningliku liini, riikidevaheliste diplomaatiliste suhete, riikide sisepoliitilise olukorra jms kohta. Samuti on raidkirjades sageli üles loetud valitsejate tiitlid ja epiteedid (vt nt Sazonov 2015: 155–176; Sazonov 2016).

Lisaks mitmetele kuninglikele raidkirjadele³ on olemas veel üks oluline tollane tekst – *Tukultī-Ninurta eepos* (Machinist 1978), mis samuti peegeldab üsna hästi hilise Kesk-Assüüria⁴ ajastu ideoloogia ning usundi olulisi elemente.⁵ Seetõttu ongi käesoleva artikli eesmärk näidata, kuidas Assüüria impeeriumi propaganda⁶ kajastas Tukultī-Ninurta I sõjakäike tema ametlikes kuninglikes tiitlites ning epiteetides.

2. MÕNED ÜLDISED MÄRKUSED TUKULTĪ-NINURTA I KUNINGLIKE TIITLITE KOHTA

Tukultī-Ninurta I kuninglikest tiitlitest ning epiteetidest on säilinud üsna ulatuslik kogum – ligi 60 kuninglikku raidkirja. Seda on palju rohkem kui tema eelkäijatel – sh kuningas Adad-nārārī I-l (valitses 1305/1304–1274/1273) ja Salmanassar I-l (valitses 1274/1273–1244/1243 eKr). See annab meile palju materjali analüüsiks (RIMA 1: 231–299). Lisaks saavutasid Kesk-Assüüria kuninglikud tiitlid ning epiteedid just Tukultī-Ninurta ajastul haripunkti oma ambitsioonikuses ja pompoossuses. Seega soovin lisada mõned märkused just selle valitseja kuninglike tiitlite kohta. Tema tiitlite näitena tsiteerin siin vaid väikest osa ühest Tukultī-Ninurta raidkirjast, kus on loetletud mõned tema tiitlid ja epiteedid:

(I.1–3.) ^mGIŠ.tukul-ti-^dnin-urta MAN KIŠ MAN *dan-nu* MAN KUR ^daš-šur MAN KUR *šu-me-ri* ù *ak-ka-di-i* MAN *kib-rat* 4-i. (RIMA 1 A.O.78.22).
[Tukultī-Ninurta, maailma/universumi kuningas, võimas kuningas, Assüüria maa kuningas, Sumeri ja Akkadi maa kuningas, nelja ilmakaare kuningas.]

Barbara Cifola rõhutab, et Tukultī-Ninurta I valitsusaeg tähistab Kesk-Assüüria kuningriigi kõrgpunkti nii territoriaalse laienemise kui ka universaalse poliitilise ideoloogia väljatöötamise seisukohalt (Cifola 1995: 39). Kahtlemata on Tukultī-Ninurta I 37aastane⁷ valitsuseg parim näide Kesk-Assüüria kuningliku ideoloogia ja propaganda (Garelli 1982: 16; Sazonov 2011), sh kuninglike tiitlite⁸ arengust.⁹ Tukultī-Ninurta I kuningliku ideoloogiaga seotult püstitan järgmised uurimisküsimused:

1. Millised tiitleid ja epiteete Tukultī-Ninurta kasutas ning millised olid nende funktsioonid?
2. Millised tähendused olid nendel tiitlil ja epiteetidel assüürlaste vallutuste ja universalistliku ambitsiooni kontekstis?¹⁰

Siinkohal tahan märkida, et valisin välja ainult need tiitlid ja epiteetid, mis on seotud Tukultī-Ninurta I sõdade, sõjaliste konfliktide, vallutusplaanide ja “maailma/universumi valitsemise” ambitsioonidega. Barbara Cifola esitab oma artiklis (2004) kuningate tiitlite loetelu, mis põhineb ainult kahel Tukultī-Ninurta I raidkirjal (IM 57821 ja IM 76787) (Cifola 2004: 7).¹¹ Mina olen seda olulisel määral täiendanud ja lisanud näiteid ka teistest Tukultī-Ninurta I raidkirjadest.

Tabel 1. Tukultī-Ninurta I tiitlid, mis on seotud tema impeeriumi vallutuspoliitikaga ja põhinevad mitmel kuninglikkust käsitleval kirjutisel.¹²

Kuninglik tiitel või epiteet	
<i>šar kiššati</i>	<i>universumi/maailma kuningas, geopolitiline-universalistlik tiitel, kosmiline tiitel</i>
<i>šarru dannu</i>	<i>võimas kuningas, kangelaslik tiitel</i>
<i>šar māt Aššur</i>	<i>Assüüria maa kuningas, territoriaalne tiitel</i>
<i>šar kibrāt arba⁷i</i>	<i>nelja ilmakaare kuningas, geopolitiline-universalistlik ja kosmiline tiitel</i>
<i>šar māt Šumeri u Akkadī</i>	<i>Sumeri ja Akkadi maa kuningas, territoriaalne ja geopolitiline tiitel</i>
<i>šar māt Karduniaš</i>	<i>Karduniaši (=Babüloonia) maa kuningas, territoriaalne ja geopolitiline tiitel</i>
<i>šar Sippar u Bābili</i>	<i>Sippari ja Babüloni kuningas, territoriaalne ja geopolitiline tiitel</i>
<i>šar māt Tilmun u Meluḥḥi</i>	<i>Tilmuni ja Meluḥḥa kuningas, territoriaalne-geopolitiline tiitel</i>
<i>šar tâmti elīti u šupalīti</i>	<i>Ülemise ja Alam-Mere kuningas,¹³ territoriaalne ja geopolitiline tiitel, kosmiline ja universalistlik tiitel</i>
<i>šar ḥuršāni u namê rapšūti</i>	<i>laiade mägede ja taimede kuningas, territoriaalne ja geopolitiline (ja teatud mõttes universalistlik) tiitel</i>
<i>šar māt Šubarī u Qutī u šar kullat mātāt Nairi</i>	<i>Subaru ja Qutu maa kuningas ning Nairi kõigi maade kuningas, territoriaalne ja geopolitiline tiitel</i>
<i>šamšu kiššat niše</i>	<i>kõigi inimeste päikesejumal/päike, solaarne ja teofoorne ning universalistlik epiteet</i>

Kõik need tiitlid on ühel või teisel viisil propagandistlikud ja peegeldavad Tukultī-Ninurta I ideoloogiat, tema vallutusi ja tohutuid välispoliitilisi ambitsioone, soovi laiendada Assüüria impeeriumi teiste riikide ja rahvaste arvelt. Teatavas mõttes on see tema tegevuskava või koguni poliitiline programm, mistõttu valisin siin välja vaid mõned Tukultī-Ninurta I kõige olulisemad kuninglikud tiitlid ja epiteedid:

- Geograafilised/geopoliitilised tiitlid nagu *šar māt Tilmun u Meluḫḫi* (Deller & Fadhil et al. 1994: IM 76787, rida 17) – *Tilmuni ja Meluḫḫa maa kuningas* (tähendab ambitsiooni valitseda Bahreini jt piirkondi Pärsia lahes ja võib-olla ka India ookeanis).
- *šar Sippar u Bābili* (Deller & Fadhil et al. 1994: IM 76787, read 16–17)¹⁴ – *Sippari ja Babüloni kuningas* (ilmselt soov kontrollida olulisemaid linnu ja kultuskeskusi nagu nt Babülon, mis oli toona üks maailma suurimaid linnu ja Babüloonia pealinn)
- *šar māt Šumeri u Akkadī* (RIMA 1: A.0.78.5, read 4–5) – *Sumeri ja Akkadi maa kuningas* (muistne tiitel pärit veel III aastatuhandest, mis tähendab kogu Mesopotaamia valitsemist – nagu see oli Akkadi impeeriumi ajal 2334–2154 eKr ja Ur III ajastul 2112–2004 eKr)
- *šar māt Aššur* (RIMA 1: A.0.78.2, rida 1) – *Assüüria maa kuningas* (Assüüria tuumikalade ja kõikide muude vallutatud alade kontrollimine)
- *šar māt Karduniaš* (RIMA 1: A.0.78.5, rida) – *Karduniaše maa (=Babüloonia) kuningas* (tähendab, et Assüüria kuningas soovis valitseda kassiitide poolt valitsetud Babülooniast, mida kassiidi keeles nimetati Karduniaš)
- *šar māt Šubarī u Qutī u šar kullat mātāt Nairi* (RIMA 1: A.0.78.5, read 7–9) – *Šubaru ja Qutu maa kuningas ning kogu Nairi maa kuningas* (täendas, et Tukultī-Ninurta I ambitsioon oli kontrollida ka kõiki põhjas ja idas olevaid maid, mis piirnesid Assüüria ja Babülooniaga nagu Nairi jne)
- *šarru dannu* (RIMA 1: A.0.78.1, rida 2) – *võimas kuningas* (muistne tiitel, mis oli pärit veel Akkadi impeeriumist).

Alljärgenvalt loetlen mõned mitte-universaalsed tiitlid, milles sisaldub teofoorne element, nagu *šakkanak Aššur* (RIMA 1: A.0.78.1, rida 3) – “jumala Aššuri (ase)valitseja”, *nišīt Aššur* (RIMA 1, A.0.78.1, rida 2) – “Aššuri (poolt) võitnud”, *nišīt Aššur u Šamaš* (RIMA 1: A.0.78.1, rida 2) – “Aššuri ja Šamaši (jumalate) võitnud”, *muṭīb libbi Aššur* (RIMA 1: A.0.78.1, rida 9) – “jumala Aššuri südames õnnistatu”, *miḡir Anim u Enlil* – “jumala Anu ja Enlili (poolt) võitnud” (RIMA 1: A.0.78.1, read 3–4).

3. UNIVERSALISTLIKUD PÜÜDLUSED, MIS PEEGELDUVAD TIITLITES JA EPITEETIDES

Universalistlikud tiitlid võivad hõlmata nii tiitleid kui ka epiteete, mis näitavad valitseja püüdlusi “maailma hegemoonia” poole. Selle eelduse alusel võime Tukultī-Ninurta I universalistlikud tiitlid ning epiteedid jagada vähemalt kahte erinevasse kategooriasse (vt nt Sazonov 2016: 67):

- Esimesse kategooriasse kuuluvad kõik universalistlikud tiitlid ja epiteedid, milles puuduvad teofoorsed elemendid, sh geopolitiilised ning poliitilised tiitlid ja epiteedid, nagu tiitel *šar kibrāt arba²i* (nelja ilma-kaare kuningas) või epiteet *šābit kibrat arba²i eliš u šapliš* (nelja ilmakaare vallutaja ülal ja all) jne.
- Teise kategooriasse kuuluvad kõik universaalsed teofoorse taustaga tiitlid ja epiteedid, nagu *šamšu kiššat nišē* (kõigi inimeste päike/päikesejumal) või *šakkanak ilāni* (kõikide jumalate poolt määratud (ülem)valitseja) (Sazonov 2016: 67, 97–99).

B. Cifola mainitud artiklis pakuvad huvi veel sellised tiitlid nagu *šar kiššati* (universumi kuningas)¹⁵, *malik malkī* ((kõikide) vürstide vürst), *šar kibrāt arba²i* (nelja ilmakaare kuningas), *šamšu kiššat nišē* ((kõikide) inimeste päikesejumal/päike), *šar kiššat nišē* (kõikide inimeste kuningas), *šar tâmti elīti u šupalīti* (ülemise ja alumise mere kuningas), *šar šarrāni* ((kõikide) kuningate kuningas) (Cifola 2004: 8, 9). Lisaks olid ka teised universalistlikud tiitlid, mida Cifola oma artiklis (2004) ei maini nagu nt *bēl bēlē* ((kõikide) isandate isand, vt Cifola 1995: 41, 43, 4), *bēl gimri* (universumi isand, vt Cifola 1995: 46). Siinkohal tasuks loetleda veel kolme olulist tiitlit: *išši²ak aššur, rē²u kinu* (Cifola 2004: 9), *nišit Aššur u Enlil* (Cifola 2004: 8). Need tiitlid näitavad meile, et Tukultī-Ninurta I oli mitte üksnes “jumal Aššuri valitseja” (*išši²ak aššur*) või “suur kuningas” ja “maailma kuningas”, vaid ka jumal Aššuri “ülempreester” ning jumalate “Aššuri ja Šamaši võitnud”.

Järgnevalt vaatleme lähemalt Tukultī-Ninurta I tiitleid ja epiteete, mida saab otseselt seostada Kesk-Assüüria impeeriumi ekspansionismiga ning Tukultī-Ninurta I sooviga olla universumi valitseja.

3.1. *šar kibrāt arba²i*

Üks oluline (ja väga vana akkadi) universalistlik tiitel, mida Tukultī-Ninurta I kasutas, oli *šar kibrāt arba²i*. Selle algne sumerikeelne vaste on lugal an-ub-da-lim muba. See tähendab *nelja ilmakaare kuningat*. Esimesena nimetas end nelja ilmaakaare kuningaks kuulus Akkadi impeeriumi neljas kuningas Narām-Su²en (2254–2218 eKr) (vt nt RIME 2: *Narām-Sîn* E2.1.4.1 või *Narām-Sîn* E2.1.4.4; vt ka Sazonov 2007).¹⁶ Tiitel nelja ilmakaare kuningas väljendab kuninga soovi valitseda kogu teadaolevat maailma (Cifola 1995: 40–41). Tõenäoliselt laenas

Tukultī-Ninurta I selle tiitli Babülooniast valitsenud kassiidide kuningatelt. Nt kassiidide kuningas Kurigalzu I (vt El-Wailly 1954: 44–45) kasutas tiitlit nelja ilmakaare kuningas – *lugal an-ub-da-limmú-ba* (Seux 1965: 13). Kurigalzu I ei olnud Babülooniast ainus, kes seda tegi – nt Kadašman-Enlil I (vt El-Wailly 1954: 45) kasutas samuti sama tiitlit (Seux 1965: 13).¹⁷

Kesk-Assüüria titulatuuri ilmutab tiitel “nelja ilmakaare kuningas” (*šar kib-rāt arba²e*) suhteliselt hilja ja esimene Assüüria valitseja, kes nimetas end nii-moodi, oligi Tukultī-Ninurta I. Ta kasutas tiitlit *šar kibrāt arba²e* suhteliselt harva – säilinud on ligi 60 kuninglikku raidkirja, ja neist neljas nimetati teda nelja ilmakaare kuningaks.¹⁸

3.2. *šar kiššati(m)*

Teine muistne akkadikeelne (pärit veel Akkadi ajastust) universalistlik tiitel on *šar kiššati(m)*¹⁹ – “maailma/universumi kuningas” –, mis esineb sageli sumeri raidkirjades kui LUGAL KIŠ, oli aktiivselt kasutusel mitmete kuningate titulatuuris Sumeris (tegelikkuses oli kasutusel juba kuninglikes raidkirjades Varadünastilisel II ja Varadünastilisel IIIa ja Varadünastilisel IIIb ajastul). Hiljem kasutati seda Akkadis (alates Sargonist²⁰), seejärel Assüürias ja Babülooniast tähendusega “maailma/universumi kuningas” – *šar kiššati(m)*.

Kuningas Tukultī-Ninurta I viitas endale järgmiselt:

(1-6) ^mGIŠ-tukul-ti-^dnin-urta MAN KIŠ MAN dan-nu MAN KUR ^da-šur MAN MAN.
MEŠ EN EN.MEŠ ma-lik mali-ki NUN EN gim-ri ... (RIMA 1, A.O.78.16).

[Tukultī-Ninurta, universumi kuningas, võimas kuningas, Assüüria maa kuningas, kuningate kuningas, isandate isand, vürstide vürst, kõiksuse (=universumi) isand]

Pärast Babüloonia vallutamist ja Nairi rahvaste alistamist nimetas Tukultī-Ninurta end juba teisiti:

(15-19) MAN KUR Kar-du-ni-áš MAN KUR Šu-me-ri ù Ak-ka-di-i MAN URU.
Si-pár ù URU KÁ.DINGIR MAN Te-el-mu-u-un ù Me-luḥ-ḥi MAN A.AB.BA AN.TA ù
šu-pa-li-ti MAN ḥur-šá-ni ù na-me-e DAGAL.MEŠ KUR Šu-ba-ri-i KUR Qu¹-ti-i
ù MAN kúl-la-at KUR.KUR Na-i-ri (Deller & Fadhil et al. 1994: 464–465, IM 76787, obv., read 15–20).

[Karduniaši (=Babüloonia) kuningas, Sumeri ja Akkadi kuningas, Sippari ja Babüloni kuningas, Tilmuni ja Meluḥḥa kuningas, Ülemise ja Alumise mere kuningas, laiade mägede ja taimede kuningas, Šubaru (ja) Qutu (maa) kuningas ning kõigi Nairi maade kuningas...]

3.3. *bēl gimri*

Bēl gimri on samuti universaalne tiitel ja tähendab: *kõigi (kõikide) isand*. See esineb Tukultī-Ninurta I tiitlite seas ja pole varem Assüürias kasutatud (RIMA 1, A.0.78.13, rida 5; RIMA 1, A.0.78.16, rida 6). Alguses oli see Enlili, Mesopotaamia peajumala epiteet II aastatuhandel eKr. Näiteks mainis hilisem kuningas Nebukadnetsar I (Teine-Isini dünastia) jumal Enlilit ühes oma *kudurru*'s²¹ Nippurist oma 16. valitsemisaasta jooksul.²² On märkimisväärne, et sarnaseid epiteete leidub peale Mesopotaamia ka Vana-Egiptuses, nt “universumi isand” (nb. t r dr) (Stadnikov 1998: 104–105).

3.4. *šar šarrāni*

Tiitel *šar šarrāni* (MAN MAN.MEŠ; LUGAL LUGAL.MEŠ) – “kuningate kuningas”²³ – on universaalne tiitel, mis esineb Tukultī-Ninurta I tiitlite seas.²⁴ Tukultī-Ninurta I kasutas *šar šarrāni* kuningliku tiitlina esmakordselt Assüürias. Tiitli ajaloolised juured on osaliselt väga vanad ja ulatuvad tagasi Akkadi perioodi. Isegi viienda Akkadi kuninga Šar-kali-šarrī (2217–2193 eKr) nimi tähendab akkadi keeles “(kõikide) kuningate kuningas”. Hiljem kasutasid *šar šarrāni* tiitlit paljud kuningad Mesopotaamias (Assüürias, Babülooonias, Urartus) ja isegi Pärsias. Esimene Assüüria kuningana kasutas *šar šarrāni* Tukultī-Ninurta I.²⁵

3.5. *malik malkī*

Universaalne tiitel *malik malkī* – “(kõigi) valitsejate valitseja” või “(kõigi) vürstide vürst” ilmus kasutusse Tukultī-Ninurta I tiitlite seas²⁶ ning see esineb seal suhteliselt sageli:

(KAH 2 61, 1–3.) [*Giš.tu*]kul-ti-^dnin-urta MAN KIŠ UN.MEŠ ^rNUN ŠID⁷ ^daš-šur
i-ši-pu reš-^rtu⁷-ú ma-lik ma-li-ki ^rle-e-ú⁷ mi-gir ^dBAD re-iu-^rú⁷ ki-i-nu
(Talon 2005: 126).

[Tukulti-Ninurta (I), võimas kuningas, kõigi rahvaste kuningas, vürst, jumal Aššuri asevalitseja, silmapaistev puhastus-preester, kõikide vürstide vürst, teadja, jumal Enlili lemmik, õiguspärane karjus...]

3.6. *bēl bēlē*

Tukultī-Ninurta I kuninglikes tiitlites on levinud ka tiitel *bēl bēlē* (variant: *bēl bēlī*, sum. EN.EN.MEŠ), samuti valitseja universaalne tiitel, mida kasutati Kesk-Assüüria impeeriumis alates Tukultī-Ninurta I-st. See tähendab akkadi keeles “isandate isand” või “(kõigi) isandate isand”.²⁷

3.7. *šar kiššat nišē*

Tiitel *šar kiššat nišē* – “kõigi inimeste kuningas” esines näiteks Tukultī-Ninurta IM 76787 (Deller & Fadhil *et al.* 1994: 464 (IM 76787, rida 1). Seda tiitlit kasutas juba Tukultī-Ninurta I eelkäija, tema isa Shalmaneser I (RIMA 1: A.O.77.17, rida 3).

3.8. *dšamšu kiššat nišē*

Tiitel *dšamšu kiššat nišē* (Cifola 1995: 41) – “kõigi inimeste päikesejumal/päike” ilmus esimest korda Mesopotaamia kuninglikku titulatuuri Tukultī-Ninurta I valitsemisajal (vt RIMA 1: A.O.78.5, line 3; RIMA 1 A.O.78.19, lrida 2. Vt ka Cifola, 1995: 41; Sazonov 2016: 84–89; Luukko 2023: 191), kes nimetas end oma kirjutistes sageli *dšamšu kiššat nišē*.²⁸

See tiitel viitab päikesekuninga kontseptsioonile ning Assüüria kuninga Tukultī-Ninurta I jumalaks kuulutamisele (Sazonov 2016: 84–89; vt ka Machinist 2006). Siinkohal tuleks märkida, et juba Salmanassar I (Tukultī-Ninurta I isa, valitses 1275–1245) nimetas end *šar kiššat nišē* – “kõikide inimeste kuningaks” (Cifola 2004: 10). Seega võib *dšamšu kiššat nišē* vaadelda ka tiitli *šar kiššat nišē* modifikatsioonina, mis oli universalistlik, kuid sellel puudus teofoorne element ehk solaarne dimensioon. Kirjalike tõendite põhjal võime eeldada, et Tukultī-Ninurta I jumalustati juba tema elu ajal ja ta nõudis endale lausa päikesekuninga positsiooni. Tukultī-Ninurta I jumalaks kuulutamise nähtus on väga selgelt näha ka *Tukultī-Ninurta eeposes*.²⁹

3.9. *šar tâmti elīti u šupalīti*

Tukultī-Ninurta I valitsemisajal toimus kogu Mesopotaamia ühendamine – nagu kunagi 24. saj eKr Akkadi kuningas Sargon, vallutas ka tema (Tukultī-Ninurta) maid Vahemerest Pärsia laheni. Seetõttu väitiski Tukultī-Ninurta I, et on kogu teadaoleva maailma valitseja – alates Vahemerest kuni Pärsia laheni. Väga vana universalistlik (isegi Akkadi-eelne) tiitel *šar tâmti elīti u šupalīti* (ülemise ja alumise mere kuningas) peegeldas tema ambitsioone olla maailma valitseja. Esimest korda kasutas tiitlit “ülemise ja alumise mere valitseja” varadünastialise III perioodi lõpus Umma valitseja Lugalzagesi³⁰ (24. saj keskel eKr), see peegeldus ka Akkadi impeeriumi rajaja Sargoni kuninglikus tiitlis.³¹

Esimene Assüüria valitseja, kes nimetas end “ülemise ja alumise mere kuningaks” – *šar tâmti elīti u šupalīti* –, oli Tukultī-Ninurta I (RIMA 1: A.O.78.5, read 5–6). Tukultī-Ninurta I raidkirjas (KAH 2, 61) oli talle omistatud tiitel *šar tâmti elīti u šupalīti*: MAN A.AB.BA e-li-ti' ù šu-pa-li-ti' (Talon 2005: 126, rida 17). Seega on selge, et Tukultī-Ninurta I taastas vana Lugalzagesi ja Sargoni ajastu universalistliku tiitli “ülemise ja alumise mere kuningas”. Siin on meil veel üks näide Assüüria Tukultī-Ninurta I poolt taastatud väga vanast sumeri-akkadi traditsioonist, millel oli selge ideoloogiline eesmärk ja propagandistlik sõnum ning soov siduda oma dünastia muistse Akkadi impeeriumiga ja legitimeerida

tohutuid imperialistlikke ambitsioone läbi ajaloolise sideme Akkadi ja Sumeri valitsejatega, kes elasid umbes tuhat aastat enne Tukultī-Ninurtat.

3.10. *šābit kibrat arbaʿi eliš u šapliš*

Suhteliselt haruldane, kuid huvitav epiteet, mis esineb ainult Tukultī-Ninurta I tekstides, on *šābit kibrāt arbaʿi eliš u šapliš* (nelja ilmakaare vallutaja ülal ja all) (RIMA 1: A.78.3, read 15–16). See on väga sarnane tema isa Salmanassar I epiteediga, kes viitas endale oma raidkirjades kui *šābit mišrāt nakirī eliš u šapliš* (RIMA 1: A.0.77.1, read 18–19) – “kõikide vaenlaste/vaenuliku piirkondade vallutaja ülal ja all”. Tundub, et see *šābit kibrāt arbaʿi eliš u šapliš* on epiteedi *šābit mišrāt nakirī eliš u šapliš* laiendus või modifikatsioon, mille eesmärk oli näidata ühelt poolt traditsiooni jätkamist, teiseks aga veelgi suuremat imperialistliku ambitsiooni kui oli Salmanassar I–l.

3.11. *šar ḥuršāni u namê rapšūti*

šar ḥuršāni u namê rapšūti (RIMA 1: A.78.5, read 6–7) – “laiade mägede ja taimede kuningas”³² on territoriaalne, geopoliitiline ja universaalne tiitel, mis esineb Tukultī-Ninurta I kuninglikus titulatuuris ainult üks kord. Tukultī-Ninurta I soov oli valitseda mitte ainult tervet inimkonda, ta tahtis valitseda ka steppe, mägesid, olla ka taimede ja loomade isand.

3.12. *maḥir bilti kabitti ša kibrāt arbaʿi ina āl Aššur*

Tukultī-Ninurta I kuninglikes kirjutistes leiduvat epiteeti *maḥir bilti kabitti ša kibrāt arbaʿi ina āl Aššur* – “Assuris nelja ilmakaare tribuudi saaja” (Deller & Fadhil *et al.* 1994: IM 76787 obv. read 21–22) ei ole varasemates Assüüria kuninglikes tiitlites ja epiteetides leitud. Taas näitas Tukultī-Ninurta I oma soovi kontrollida nelja ilmakaart ja et kõik maailma rahvad ja hõimud maksaksid talle tribuuti ning tooksid selle Assüüria pealinna Assurisse.

4. PÄRAST BABÜLOONIA VALLUTUST KASUTUSELE VÕETUD TUKULTĪ-NINURTA I TERRITORIAALSED TIITLID

Selles alapeatükis vaatleme teisi Tukultī-Ninurta tiitleid, mis on seotud tema vallutuste ning nn lõunapoliitikaga – eriti vallutustega lõunas kassiitide Babüloonia ja Pärsia lahe suunas, välja arvatud tiitel *šar māt Šubarī u Qutī u šar kullat mātāt Nairi* (Subaru ja Qutu maade kuningas ja kõikide Nairi maade kuningas), mis on seotud rohkem ida- ja põhjapoolsete territooriumide vallutamisega. Neid tiitleid ei saa nimetada küll universalistlikeks, kuid neid võib kirjeldada territoriaalsetena ning need peegeldavad hästi Tukultī-Ninurta I vallutuspoliitikat nelja ilmakaare suunas.

4.1. *šar māt Karduniaš, šar Sippar u Bābili, šar māt Šumeri u Akkadī ja šar Tilmun u Meluhḥa*

“Karduniaši maa (=Babüloonia) kuningas” – selle tiitli ning ka mõned teised, nagu “Sippari ja Babüloni kuningas”, võttis Tukultī-Ninurta I kasutusele alles pärast Babülonia vallutamist – *māt Karduniaš* (RIMA 1: A.0.78.5, rida 4). B. Cifola (1995: 47) väidab: “Viimaste hulgas on *šar māt Karduniaš* ja *šar māt Šumeri u Akkadī* millel on eriline poliitiline tähtsus, kuna need näitavad, et Tukultī-Ninurta võtab otseselt üle Babüloni valitsemise, mille vallutamine võimaldab tal ka teataval määral nõuda tiitlit “Ülemise ja alumise mere kuningas”.”

Soovin juhtida tähelepanu veel Tukultī-Ninurta I tekstides esinevale huvitavale territoriaalsete tiitlite kombinatsioonile: “Karduniaši kuningas” (*šar Karduniaš*), “Sippari ja Babüloni kuningas” (*šar Sippar u Bābili*), “Tilmuni ja Meluhḥa kuningas” (*šar Tilmun u Meluhḥa*) ning “Sumeri ja Akkadi kuningas” (*šar māt Šumeri u Akkadī*). Need võttis Tukultī-Ninurta I kasutusele alles pärast Babüloonia vallutamist ning võitu kassiitide kuningas Kaštiliaš IV üle (Grayson 1971: 315, 316).

Raidkiri IM 57821 käsitleb Tukultī-Ninurta võitu Kaštiliaši üle (Deller & Fadhil et al. 1994: 461, IM 57821, obv., read 33–44a). Tekstis IM 57821, kus räägitakse Babüloonia vallutamisest ja võidust Kaštiliaši üle, ei nimetanud Tukultī-Ninurta I end veel Karduniaši kuningaks ega Sippari ja Babüloni kuningaks või Tilmuni ja Meluhḥa kuningaks, kuid teises hilisemas raidkirjas (IM 76787) nimetas Tukultī-Ninurta ennast just nende tiitlitega (Deller & Fadhil et al. 1994: 464–465, IM 76787, esikülj, read 15–20).

Raidkirjas A.0.28.24 nimetati Tukultī-Ninurta I kui *šar māt Karduniaš, šar māt Šumeri u Akkadī ja šar kiššat nišē* (Galter 1988: 221). Hannes D. Galter oletab õigustatult, et raidkiri A.0.78.24 “on tõenäoliselt kirjutatud üsna varsti pärast Babüloni vallutamist, A.0.78.5 ja A.0.78.22 raidkirjad, mis sisaldavad väidet *ina tamti šupaliti ša šit šamši mišir mātija aškun* (päikesetõusu alumisel merel määrasin ma oma maa piiri) alles pärast täieliku kontrolli saavutamist Lõuna-Mesopotaamia üle” (Galter 1998: 221).

Kui võrdleme raidkirju RIMA 1: A.0.78.5 ja A.0.78.22 (read 1–38) tekstiga A.0.78.24, näeme, et raidkirja A.0.78.24 algus on tugevasti kahjustatud (RIMA 1: A.0.78.24). Esimesed viis rida on loetamatud ja paraku ka 6. ja 7. reast saame ainult väga killustatud teavet. Olukord paraneb järgmiste ridade puhul, kust loeme, et Tukultī-Ninurta I nimetati “(kõikide) kuningate kuningaks”, “vap-raks”, “jumalate hävitavaks relvaks”, “raevukaks”, “vaieldamatuks agresso-riks/ründajaks” jne (RIMA 1: A.0.78.24, read 6–10).

Lisaks nimetati Tukultī-Ninurta I “kuningate kuningaks”, “Assüüria ja Karduniaši kuningaks”, “Sumeri ja Akkadi kuningaks”, “Sippari ja Babüloni kuningaks”, “Tilmuni ja Meluhḥa kuningaks” (*šar māt Tilmun u Meluhḥi*), “ülemise ja alumise mere kuningaks”, “laiade mägede ja taimede kunin-gaks”, “Subaru ja Qutu maa kuningaks”, “kõikide Nairi maade kuningaks”³³ Ainult selle ühe väite põhjal, *ina tamti šupaliti ša šit šamši mišir mātija aškun*

(päikesetõusu alumisel merel panin ma oma maa piirid) (Galter 1988: 221; vt RIMA 1: A.0.78.5, read 67–69), ei saa midagi öelda täieliku kontrolli kehtestamise kohta Lõuna-Mesopotaamias, kuid võib oletada, et Assüüria kuningas ihaldas seda. Aga raidkirjas RIMA 1: A.0.78.24. loeme me juba järgmist (read 38–40):

(Nii) sain ma kogu Sumeri ja Akkadi valitsejaks (ja) valitsesin neid (elanikke) rõõmu ja ülevusega.

Siin on juttu võimu kehtestamisest kogu Babüloonias (Sumer ja Akkad). Tukultī-Ninurta I kasutab ka teist muistset Mesopotaamia tiitlit “ülemise ja alumise mere kuningas” (RIMA 1: A.0.78.24, rida 16), mis pärines Lugalzagesi ja Akkadi Sargoni ajast. Mario Liverani (2001: 26) on kirjutanud:

Võitu kassiitide üle tähistatakse tiitlite “Karduniaši kuningas” ja “Sumeri ja Akkadi kuningas” kasutusele võtmisega lisaks tiitlile “Ülemise ja Alam-Mere kuningas”. Sellist tiitlit toetab väide, et Assüüria piir ulatub Pärsia lahe rannikuni. (Vt lähemalt ka Sazonov 2016: 91.)

Seoses pärast Lõuna-Mesopotaamia vallutamist Tukultī-Ninurta I poolt kasutusele võetud tiitlitega *šar māt Karduniaš*, *šar tām̄ti eliti u šupaliti*, *šar Sippar u Bābili*, *šar māt Šumeri u Akkadī* ja *šar māt Tilmun u Meluḥḥi* on Mario Liverani püstitanud hüpoteesi Tukultī-Ninurta I kuninglike tiitlite ja epiteetide kasutamise erinevate ajaperioodide kohta. Tema sõnul ei kasutanud Tukultī-Ninurta I Babüloonia vallutamise eelses esimeses faasis või ajaperioodis kunagi tiitlit *šar tām̄ti eliti u šupaliti* (ülemise ja alumise mere kuningas) (Liverani 2001: 26). Tegelikult ei jõudnud Tukultī-Ninurta I tõenäoliselt kunagi ülemise mereni – Vahemereni põhjas. Tema jaoks oli “ülemine meri” tegelikult Vani järv, kus elas Nairi rahvas (Liverani 2001: 26). Seega võis Tukultī-Ninurta I jõuda oma armeega Vahemere asemel hoopis Lõuna-Kaukaasia aladele.

Pärast “Põhja” ja “Ülemise mere” (Nairi alad ja Vani järv) vallutamist lisas Tukultī-Ninurta I oma ametlikku kuninglikku titulatuuri uue tiitli – *šar māt Šubarī u Qutī u šar kullat mātāt Nairi* (Subaru ja Qutu maade kuningas ning kogu Nairi maade kuningas). Teises faasis (Liverani järgi) vallutas Tukultī-Ninurta I Babüloonia ning jõudiski päriselt Pärsia laheni. See tähendab, et Assüüria kuningas kontrollis neid territooriume teatava aja jooksul (maksimaalselt seitse aastat). Seejärel võttis ta endale tiitlid *šar māt Karduniaš* ja *šar māt Šumeri u Akkadī*, mis olid Babüloonia vanad kuninglikud tiitlid. Esimene oli kassiitide tiitel, teine, “Sumeri ja Akkadi kuningas”, oli veelgi vanem ning seda kasutasid aktiivselt isegi Uri III perioodil Uus-Sumeri kuningad. Lisaks võttis Tukultī-Ninurta I uuesti kasutusele muistsed (Akkadi ajastu-eelsed ja Akkadi

kuningate tiitlid) universalistliku tiitli *šar tâmti elîti u šupalîti*. Liverani märgib õigustatult, et “selleks hetkeks tundus universalistlik ambitsioon olevat piisavalt rahuldatud” (Liverani 2001: 26).

Aga Mario Liverani ei viita teisele huvitavale tiitlile, mille Tukulti-Ninurta I kasutusele võttis – *šar mât Tilmun u Meluḥḥi* (Tilmuni ja Meluḥḥa kuningas). Kas ta oli tegelikult Dilmuni (Bahrein) ja Meluḥḥa (asub Induse orus) valitseja? See küsimus jääb vastuseta, kuid on võimalik, et Tukulti-Ninurta I vallutas need Pärsia lahe territooriumid tõenäoliselt väga lühikeseks ajaks ja ilmselt ei viibinud tema ise ega tema sõdurid/meremehed kunagi Induse orus, kuid arvatavasti suutis ta lühikese aja jooksul kehtestada kontrolli mõnede oluliste veeteede üle India ookeanis (Pärsia laht ja Omaani laht).

5. MÕNED LÕPPMÄRKUSED

Nagu näeme selgub raidkirjadest, et Tukulti-Ninurta ambitsioonikas imperialistlik poliitika ja ekspansionism väljendus tema propagandistlikes ja ideoloogilis-poliitilistes avaldustes, mille üheks osaks võib pidada Assüüria kuninga ametlikke tiitleid ja epiteete. Osad neist tiitlitest on universalistlikud, viidates kuninga soovile valitseda kogu teadaolevat maailma, teised on territoriaalsed, viidates Assüüria valitseja soovile kontrollida konkreetset piirkonda/maad, mille ta vallutas, nagu “Karduniaši kuningas” (*šar mât Karduniaš*) või “Sumeri ja Akkadi kuningas” (*šar mât Šumeri u Akkadî*), ja need tiitlid võttis ta üle Babüloonia kassiitide valitsejalt nagu tiitel *šar mât Karduniaš*.

Seega koosnes Tukulti-Ninurta I valitsemisajal Assüüria kuninglik tiitulatuur väga paljudest komponentidest, tiitlitest ja epiteetidest, mis olid väga erineva geograafilise, poliitilise, geopoliitilise, kultuurilise ja ajaloolise päritoluga (Varadünastiline III ajastu, Akkadi periood, Ur III periood, Šamši-Adad I periood (vt Garelli 1990), Hammurapi ajastu, kassiitide ajastu). Kõik need erinevad Lõuna- ja Põhja-Mesopotaamia ning Süüria traditsioonid inkorporeeriti sel ajal Kesk-Assüüria traditsiooni.

Tukulti-Ninurta I kasutas üsna mitmeid vanu ja traditsioonilisi universalistlikke tiitleid, nagu *šar kiššati* (universumi kuningas) ja *šar kibrât arba²i* (nelja ilmakaare kuningas). Tiitlit *šar kibrât arba²i* (Akkadi ajastu leiutis) kasutas ta Assüüria valitsejate seas esimesena. Babüloonias ei olnud see tiitel võõras ja seda kasutati pikka aega. Alles Tukulti-Ninurta I ajal jõudis see Assüüriasse. Pärast Babüloonia vallutamist võttis Tukulti-Ninurta I kasutusele ka geopolitilised tiitlid, mis viitasid äsja vallutatud maale, nagu *šar mât Karduniaš* (Karduniaši maa kuningas – Babüloonias valitsenud kassiitide kuningate tiitel), *šar mât Šumeri u Akkadî* (Sumeri ja Akkadi maa kuningas – uus-sumeri, seejärel vana-babüloonia ja kassiitide kuningate tiitel), *šar Sippar u Bābili* (Sippari ja Babüloni kuningas – vana-babüloonia tiitel), *šar tâmti elîti u šupalîti* (ülemise ja alumise mere kuningas – universalistlik tiitel, tuntud juba Varadünastilise ajastu IIb ajast – Lugalzagesi ajast).

Olulise apsektina tasub mainida Tukultī-Ninurta innovaativsus, nimelt ta leiutas osa tiitleid ise ning neid tiitleid ja epiteete ei olnud ükski teine valitseja enne teda kasutanud:

- *šar ħuršāni u namê rapšūti* – laiade mägede ja taimede kuningas
- *šar šarrāni* – (kõikide) kuningate kuningas.
- *maḥir bilti kabitti ša kibrāt arbaʿi ina āl Aššur* – Assuris nelja ilmakaare tribuudi/andami vastuvõtja.
- *šamšu kiššat nišē* – kõikide inimeste päike/päikesejumal (Tukultī-Ninurta I leiutis, Salmanassar I tiitli *šar kiššat nišē* – kõikide inimeste kuningas – modifikatsioon).

Tukultī-Ninurta I elas kõrge vanuseni, mistõttu tema pojad tõstsid ta vastu mässu ning piirasid teda tema pealinnas Kar-Tukultī-Ninurtas. See ambitsioonikas ja extravagantne Assüüria kuningas mõrvati jõhkralt ning troonipärijaks sai tema poeg Aššur-nādin-apli (1206–1203 eKr), kes jättis oma impeeriumi juhtimise Assüüria piirkondlike kuberneride hooleks nagu Adad-bēl-gabbe (Yamada 1998: 26–27). Tema järel valitsesid Aššur-nerari III (1202–1197 eKr), Enlil-kudurri-ušur (1196–1192 eKr) ning Ninurta-apil-Ekur (1191–1179 eKr). Tukultī-Ninurta surmale järgnes Kesk-Assüüria impeeriumi kiire langus. Võimupoliitika seisukohalt peegeldus see sündmus ka tema järglaste kuninglikes tiitlites ning epiteetides (Fink & Sazonov 2024: 33). Hiline pronksiaegne kokkuvarisemine toimus tõenäoliselt nende kuningate valitsemisajal või varsti pärast seda. Hetiitide impeerium lagunes lõplikult ning Ugarit hävitati 12. sajandi alguses eKr, nagu ka paljud teised linnriigid ja kuningriigid Süürias ja Levantis:

On raske täpselt dateerida Levandi sündmusi ja seostada neid Assüüria sündmustega, kuid võib-olla süvendas Tukultī-Ninurta valitsemisaja kaootilise lõpu põhjustatud probleeme poliitiline ebakindlus läänes. Pärast Tukultī-Ninurta I surma järgnes ligikaudu 100 aastat kestnud langus ja kriis, kuid Assüüria riigi tuumikpiirkond jäi endiselt puutumata. (Fink & Sazonov 2024: 33)

Umbes 90 aasta jooksul pärast Tukultī-Ninurta I surma, aastatel u 1206/1205–1115 eKr, loobusid Assüüria kuningad olulisest osast Tukultī-Ninurta I tiitlitest ja epiteetidest (eriti universalistlikest) ning ainult uus vallutaja ja võimas kuningas Tiglat-Pileser I³⁴ (1115–1076 eKr) taastas need (kuigi lühikeseks ajaks) kui Kesk-Assüüria impeeriumi võimsuse sümboli. Lõpuks, hiljem Uus-Assüüria perioodil (10.–7. saj eKr), kasutasid mitmed Uus-Assüüria kuningad (nt Salmanassar III, Sargon II, Sennaherib, Asarhaddon, Assurbanipal) aktiivselt paljusid neist tiitlitest ja epiteetidest, mille olid leiutanud Tukultī-Ninurta I ja tema eelkäijad (vt nt Tarhan 2025).

KOMMENTAARID

- 1 Bleda Düring (2020: 46–47) on märkinud, et “Kesk-Assüüria riik saavutas oma suurima ulatuse Tukulti-Ninurta valitsemisajal, mis hõlmas seitsme aasta jooksul Babüloni vallutamist ja nominaalselt hegemooniat kogu Kassiidide valduste üle, ulatudes lõunas kuni Araabia/Pärsia laheni. Assüüria sõjalistele saavutustele vastasid sel ajal suured projektid, nagu monumentaalse uue pealinna ehitamine Kar-Tukulti-Ninurtasse...”.
- 2 Tukulti-Ninurta I valitsemisajast on säilinud arvukalt kuninglikke raidkirju (RIME 1: 231–299). Need annavad meile olulist teavet tema valitsemise, kuningliku ideoloogia ja kultuste, templite ehitamise ja vallutuste kohta. Allikatena on meil ka *Kroonika 25*, *Kroonika P*, *Assüüria kuninga nimekiri* ja *Sünkronistlik ajalugu* (Glassner 2004).
- 3 Vt Galter 1997 Assüüria kuninglike kirjutiste kohta II aastatuhandel eKr.
- 4 Vt keskmise ajastu kohta Lafont 2003; Wagensonner 2016; Jakob 2017.
- 5 Tähtis on rõhutada, et *Tukulti-Ninurta eepos* on hästi kooskõlas sama perioodi kuninglike kirjutistega, kuna mainitakse samu sündmusi ja esitatakse samu ideoloogilisi elemente. Pole juhus, et narratiiv on loodud pompoosses, heroilises stiilis, mis meenutab tugevalt Sargoni varaseid eeposeid (Foster 2007: 20; vt ka Sazonov 2025 (ilmumas)).
- 6 Vaata lisaks Assüüria propagandast Fales 1978; Garelli 1982; Barjamovic 2012; Nowicki 2018; Karlsson 2017a.
- 7 Et Tukulti-Ninurta I valitses 37 aastat, teame *Assüüria kuninglikust kroonikast*. – Glassner 2004: 141, rida 20.
- 8 See Tukulti-Ninurta I kuninglik tiitel on esindatud paljudes tema kirjutistes, näiteks ühes tema ehituskirjutises – Corfù & Mathys 2008: 57–67. Selles raidkirjas nimetatakse Tukulti-Ninurta I “universumi/maailma kuningaks”, “võimsaks kuningaks”, “Assüüria kuningaks”, “suurte jumalate lemmikuks”, “(kõikide) kuningate kuningaks”, “isandate isandaks”, “printside printsiks” (Corfù & Mathys 2008: 58–59).
- 9 Glassner 2004: 186 (*Tukulti-Ninurta I kroonika*, rida 2’): Tukul-ti-^dMAŠ [^{MAN} KIŠ ^{MAN} *dan-nu* ^{MAN} *KURAŠ-šur* (Tukulti-Ninurta, universumi kuningas, võimas kuningas, Assüüria maa kuningas).
- 10 Universalismi kui nähtuse kohta kuninglikus ideoloogias vt Stadnikov 1998: 93–142; Sazonov 2018. Mõiste all “universalistlikud tiitlid” mõtlen ma selliseid tiitleid, mis viitavad valitseja universalistlikele ambitsioonidele ehk kogu maailma hegemooni staatuse soovile – nt “universumi/maailma kuningas”, “[kõikide] kuningate kuningas”, “[kõikide] isandate isand”, “nelja ilmakaare kuningas”, “kõikide inimeste kuningas” jne.
- 11 Need kaks raidkirja, mida B. Cifola oma artiklis analüüsis, avaldasid Karlheinz Deller, Abdulilah Fadhil ja Kozad M. Ahmad (1994: 459–472).
- 12 Käesoleva tabeli olen koostanud Cifola (2004: 8) tabeli ja mitme Tukulti-Ninurta I raidkirjade (RIMA 1: A.O.78.1; A.O.78.2; A.O.78.3; A.O.78.5; A.O.78.13; A.O.78.16; A.O.78.22; A.O.78.23; A.O.78.24) ja minu varasemate uuringute (Sazonov 2011; Sazonov 2015; Sazonov 2016) põhjal.
- 13 Tähendas, et Assüüria kuningas soovis kontrollida maid Vahemerest kuni Pärsia laheni, mis toona oligi sisuliselt kogu teadaolev maailm ehk universum.
- 14 Kõiki siin kasutatud tiitleid, nagu *šar Sippar u Bābili* – “Sippari ja Babüloni kuningas”, *šar māt Šubarî u Qutî u šar kullat mātāt Nairi* – “Subaru ja Qutu maa kuningas ja kõigi Nairi maade kuningas”, võib kirjeldada kui “territoriaalseid” (Cifola 2004: 11); tiitlit “Babüloni kuningas” – *šar Bābili* (lugal tin.^{tir.ki}), mille olid loonud Babüloni I dünastia kuningad (1894–1595 eKr), kasutasid hiljem näiteks isegi Vana-Pärsia kuningad, nagu Kyros II (558–530 eKr) – vt Schaudig 2001: 552, rida 20; Panaino 2000: 43.
- 15 *Šar kiššati* ja *šar kibrāt arba’i* kohta vt Seux 1965: 1–18.
- 16 Akkadi perioodi tiitlit “nelja nurga kuningas” on käsitletud Tohru Maeda (Maeda 1984: 67–82).
- 17 Mario Liverani (2004: 24) kirjutab kesk-assüüria/kesk-babüloonia ajastute tiitli *šar kibrāt arba’e* kohta järgmist: “Hilisel pronksiajal on Mesopotaamia tiitel *šar kibrāt arba’im* ‘nelja ilmakaare kuningas’ juba sajanditevanune ja üsna stereotüüpne väljend sellise idee kohta.”

- 18 Neli raidkirja, milles Tukultī-Ninurta I nimetatakse "*nelja ilmakaare kuningaks*" on järgmised: 1.) RIMA 1, A.0.78.3, rida 4. 2.) vt ka A.0.78.7, rida 1: [tukultī-ninurta šar kiššati šarru dannu šar māt aššur šar šarrānī bēl bēlī]^r man¹ kib-rat 4 ka-šid [multarhi] – [Tukultī-Ninurta, universumi kuningas, võimas kuningas, Assüüria maa kuningas, kuningate kuningas, isandate isand], nelja ilmakaare kuningas, mässuliste vallutaja; 3.) A.0.78.19, rida 2: MAN kib-rat 4-i; 4.) A.0.78.23, rida 3: MAN kib-rat 4-i. Mõned raidkirjad lisavad, et Assüüria peajumalad andsid Tukultī-Ninurtale võimu maailma nelja piirkonna üle. Tukultī-Ninurta I teatab ühes oma raidkirjas, et jumalad Anu, Enlil ja Aššur ning teised suured jumalad andsid talle võimu nelja ilmakaare üle: (1–9.) *mi-gir da-nim* DBAD šá daššur u DINGIR.MEŠ GAL.^rMEŠ³ mu-šú^r ki-niš¹ [i]b-^r bu-ú¹ [ki]b-rat 4 ana šá-pa-^r ri id-di¹ -nu-šú u be-lu-si-[n]a [ana qa]-ti-šu ú-me-lu-ú [...] – "Jumalate Anu ja Enlili lemmik, kelle nime jumal Aššur ja suured jumalad ustavalt kutsusid, see, kellele nad usaldasid oma valitsuse..." (A.0.78.10, read 1–9.). On olemas Tukultī-Ninurta I raidkiri A.0.78.16, kus Tukultī-Ninurta I nimetas end järgmiselt: (25–28.) šá kib-rat 4 ar-ki "šamaš ir-te-ú a-na-ku – "see, kes juhib nelja ilmakaart jumal Šamaši kannul, mina".
- 19 Šar kiššati kohta vt Seux 1965: 1–11.
- 20 Westenholz (2000: 99–100): " ... Sargon createad a new type of charismatic kingship, with a new emphasis on the royal person in the public plastic arts and public display ceremonies, and an 'empire' of a type unknown before him, based on the novel conception of world domination, *šar kiššatim*. The ensuing empires – the Assyrian, Babylonian, Persian, Alexandrine, Roman, Sassanian and Byzantine – all followed the Akkadian paradigm, a process that was later called *translatio imperii*" [... Sargon lõi uut tüüpi karismaatilise kuningavõimu, mille puhul pandi rõhku kuningliku isiku kujutamisele kunstis ja avalikel tseremooniatel. Ta lõi ka enne teda tundmatut tüüpi "impeeriumi", mis põhines uuel maailma valitsemise kontseptsioonil, *šar kiššatim*. Järgnenud impeeriumid – Assüüria, Babüloonia, Pärsia, Aleksandria, Rooma, Sassaniidid ja Bütsants – järgisid kõik akkadi paradigmat, seda protsessi hakati hiljem nimetama *translatio imperii*.]
- 21 Kudurru – akkadikeelne nimetus piirikivi kohta, olid levinud Mesopotaamias.
- 22 Römer 2004: 374, I, rida 2: *rubû*(EN)e *bēl*(EN) *gim-ri*.
- 23 Vt "kuningate kuningas" kohta ka Schäfer 1974.
- 24 RIMA 1: A.0.78.24, rida 7; A.0.78.39, rida 3; A.0.78, 3, rida 3.
- 25 RIMA 1: Tukultī-Ninurta A.0.78.24, rida 7; Tukultī-Ninurta A.0.78.39, rida 3; Tukultī-Ninurta A.0.78.3, rida 3.
- 26 RIMA 1: A.0.78.38, read 3–4; A.0.78.13, rida 4; A.0.78.16, rida 5; Deller & Fadhil et al. 1994: 464 (IM 76787, rida 3).
- 27 Vt ITN: Inschrift 9, I, rida 3, lk 18; RIMA 1, A.0.78.39, rida 3; A.0.78.3, rida 3; A.0.78.7, rida 1; A.0.78.13, rida 3; A.0.78.16, rida 4.
- 28 RIMA 1: A.0.78.5, rida 3: *šam-šu* KIŠ UN.MEŠ MAN *dan-nu* – "kõigi inimeste päikesejumal, võimas kuningas"; vt ka RIMA 1 A.0.78.19, rida 2: *šamšu kiššat* UN.MEŠ.
- 29 Selle küsimuse kohta vt lähemalt Sazonov 2016: 86, samuti Fink & Sazonov (2019: 242): "Tukultī-Ninurta eepose järgi põhines tema suhe Enliliga pigem jumaliku valiku ja adopteermise kui tegelike perekondlike sidemetega alusel."
- 30 Just Lugalzagesi oli esimene Mesopotaamia valitseja, kes kasutas enda kohta epiteeti kui valitseja, kes vallutas kõik maad "alates Tigrise ja Eufrati jõgede ääretest aladest Alumisest merel kuni Ülemise mereni" – Cooper 1986: Um 7.1. 94: "Alumisest merest, (piki) Tigrist ja Eufratit kuni Ülemise mereni, jumal Enlil) korras need teed tema jaoks korras". Maeda 1984: 75 (Lugalzagesi, BE 1, 87, II 4-11): a-ab-ba-sig-ta⁽¹⁾ -ta idigna buranunna-bi a-ab-ba-igi-nim-ma-šē gīr-bi si e-na-sá – "Alumise mere äärest, Tigrise ja Eufrati äärest Ülemise mere äärde, teed olid sirged".
- 31 Hiljem kasutasid seda väljendit "Allpool asuvast merest ülemisele" ka Akkadi kuningad – vt nt RIME 2: Sargon E2.1.1.1, read 73-78.) *ti-a-am-tám* [a-lí-tám] [ù] [ša-pil]-tám^r *en-líl i-di-nu-šum* – "jumal Enlil andis talle [Ülemise mere ja] [Alumise] (mere)"; Maeda 1984: 74 (Sargon b I IV 1-12): "Jumal Enlil andis talle (kogu territooriumi) Ülemisest merest Alumise mereni."

- 32 Siin on mõeldud Zagrose mägesid, kuid sellel pealkirjal on tõenäoliselt universaalne taust, sest tollased Assüüria kuningad tundsid Zagrose mägesid kui ainsat mäestikku.
- 33 Klengel (1961: 69): "Tukulti-Ninurta I on end edaspidi nimetanud ka "Nairi maade kuningaks"; tegelikult ei ole Assüüria kuningad aga kunagi suutnud seda raskesti ligipääsetavat maad koos selle kaljupilvedega oma impeeriumi kindlaks osaks muuta."
- 34 Tiglath-Pileser I kohta vt Baker 2014.
- 35 See more about Tiglath-Pileser I Baker 2014.

KIRJANDUS

- Baker, Heather D. 2014. Tiglatpileser I. – *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 14. Tiergefäß – Tukulti-Ninurta I. De Gruyter, lk 19–21.
- Barjamovic, Gojko 2012. Propaganda and practice in Assyrian and Persian imperial culture. – Bang, Peter Fibiger & Kolodziejczyk, Dariusz (toim). *Universal Empire. A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History*. Cambridge: Cambridge University Press, lk 43–59.
- Cifola, Barbara 1995. *Analysis of Variants in the Assyrian Royal Titulary from the Origins to Tiglath-Pileser III*. Series Minor XLVII. Napoli: Instituto Universitario Orientale, Dipartimento di studi asiatici.
- Cifola, Barbara 2004. The Titles of Tukulti-Ninurta I after the Babylonian Campaign: A Re-evaluation. – Frame, Grant & Wilding, Linda (toim). *From the Upper Sea to the Lower Sea. Studies on the History of Assyria and Babylonia in Honor of A. K. Grayson*. Netherlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, lk 7–15.
- Cooper, Jerrold S. 1986. *Presargonic Inscriptions, Translation Series, I. Sumerian and Akkadian Royal Inscriptions I*. New Haven, Connecticut: The American Oriental Society.
- Corfù, Nicolas Assur & Mathys, Hans-Peter 2008. Eine neue Bauinschrift Tukulti-Ninurtas I. – *Ugarit-Forschungen* 39. Internationales Jahrbuch für die Altertumskunde Syrien-Palästinas. Münster: Ugarit Verlag, lk 57–67.
- Deller, Karlheinz & Fadhil, Abdulilah & Ahmad, Kozad M. 1994. Two New Royal Inscriptions Dealing with Construction Work in Kar-Tukulti-Ninurta. – *Baghdader Mitteilungen* 25, lk 459–472.
- Düring, Bleda S. 2020. *The Imperialisation of Assyria. An Archaeological Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ÉR 1967 = Seux, M.-J. 1967. *Épithètes royales akkadiennes et sumériennes*. Ouvrage publié avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique. Paris: Letouzey et Ané.
- El-Wailly, F. 1954. Synopsis of Royal Sources of the Kassite Period – *Sumer* 10, lk 43–54.
- Fales, Mario 1978. The Enemy in Assyrian Royal Inscriptions: The "Moral Judgement". – Nissen, Hans-Jörg & Renger, Johannes (toim). *Mesopotamien und seine Nachbarn. Politische und kulturelle Wechselbeziehungen im Alten Vorderasien vom 4. bis 1. Jahrtausend v. Chr.*, Berlin: Dietrich Reimer Verlag, lk 425–435.
- Fink, Sebastian & Sazonov, Vladimir 2019. Complex Genealogies in Mesopotamia: From Mesilim to Tukulti-Ninurta I. – *Studia Antiqua et Archaeologica* 25 (2), lk 231–248.
- Fink, Sebastian & Sazonov, Vladimir 2024. The 12th Century Collapse and Assyria. Turning Point or "Usual Crisis". – Köiv, Mait & Kletter, Raz (toim). *Responses to the 12th Century BC Collapse: Recovery and Restructuration in the Early Iron Age Near East and Mediterranean*. Münster: Zaphon, lk 19–45.
- Foster, Benjamin R. 2007. *Akkadian Literature of the Late Period, Guides to the Mesopotamian Textual Records* 2. Münster: Ugarit-Verlag.
- Galter, Hannes D. 1988. 28.800 Hethiter. – *Journal of Cuneiform Studies* 40 (2), lk 217–235 (DOI:10.2307/1359664).

- Galter, Hannes D. 1997. Assyrische Königsinschriften des 2. Jahrtausends v. Chr. Die Entwicklung einer Textgattung. – Waetzoldt, Hartmut & Hauptmann, Harald (toim). *Assyrien im Wandel der Zeiten, XXXe Rencontre Assyriologique Internationale, Heidelberg 6.–10. Juli 1992*. HSAO 6, Heidelberg: Orientverlag, lk 53–59.
- Garelli, P[aul]. 1982. La propagande royale assyrienne. – *Akkadica* 27, lk 16–29.
- Garelli, Paul 1990. L'influence de Samsî-Addu sur les titulatures royales assyriennes. – Tunca, Ö. (toim). *De la Babylonie à Syrie, en passant par Mari, Mélanges offerts à Monsieur J.-R. Kupper à l'occasion de son 70e anniversaire*. Liège: Université de Liège, lk 97–102.
- Glassner, Jean-Jacques 2004. *Mesopotamian Chronicles*. Writings from the Ancient World. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Grayson, Albert Kirk 1971. The Early Development of Assyrian Monarchy. – *Ugarit-Forschungen* 3, lk 311–319.
- ITN = Weidner, E. 1970. *Die Inschriften Tukulti-Ninurtas I. und seiner Nachfolger*. – AfO Bh. 12. Osnabrück: Biblio Verlag.
- Jakob, Stefan 2017. The Middle Assyrian Period (14th to 11th Century BCE). – Frahm, Eckart (toim). *A companion to Assyria*. New Haven, US: Yale University, lk 117–142 (DOI:10.1002/9781118325216.ch6).
- Karlsson, Mattias 2013. *Early Neo-Assyrian State Ideology. Relations of Power in the Inscriptions and Iconography of Ashurnasirpal II (883–859) and Shalmaneser III (858–824)*. Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Ihresalen, Thunbergsvägen 3H, Uppsala, Saturday, September 28, 2013 at 10:00 for the degree of Doctor of Philosophy. Uppsala.
- Karlsson, Mattias 2017a. *Alterity in Ancient Assyrian Propaganda*. Eisenbrauns: Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Karlsson, Mattias 2017b. Assyrian Royal Titulary in Babylonia. Cuneiform Digital Library Initiative (https://cdli.ucla.edu/pubs/cdlp/cdlp0019_20200814.pdf – 26.11.1015).
- Klengel, H[orst] 1961. Tukulti-Ninurta I, König von Assyrien. – *Das Altertum* 7, lk 67–77.
- Lafont, Sophie 2003. Mesopotamia: Middle Assyrian Period. – Westbrook, Raymond (toim). *A History of Ancient Near Eastern Law* (2 vols). Handbook of Oriental Studies. Section 1. The Near and Middle East, Volume: 72. Brill, lk 521–563 (DOI:10.1163/9789047402091_013).
- Liverani, Mario 2001. *International relations in the Ancient Near East, 1600–1100 BC*. Basingstoke: Palgrave.
- Liverani, Mario 2004. *Myth and Politics in Ancient Near Eastern Historiography*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Luukko, Mikko 2023. Some Remarks on the King of Assyria as the Sun God. – Mattila, Raija & Rollinger, Robert & Fink, Sebastian (toim). *Deciphering Assyria: A Tribute to Simo Parpola on the Occasion of his 80th Birthday*. Melammu Workshops and Monographs 9. Münster: Zaphon Verlag, lk 189–205.
- Machinist, Peter B. 1978. *The Epic of Tukulti-Ninurta I. A Study in Middle Assyrian Literature*. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, May 1978.
- Machinist, Peter B. 2006. Kingship and Divinity in Imperial Assyria. – Beckman, Gary. & Lewis, Theodore J. (toim). *Text, Artifact, and Image. Revealing Ancient Israelite Religion*. Brown Judaic Studies 346. Providence, RI, lk 152–188.
- Maeda, Tohru 1984. "King of the Four Regions" in the Dynasty of Akkade. – *Orient* 20, lk 67–82 (DOI:10.5356/orient1960.20.67).
- Nowicki, Stefan 2018. *Enemies of Assyria. The image and role of enemy in Assyrian royal inscriptions and selected textual sources from the Neo-Assyrian period*. AOAT 452. Münster: Ugarit-Verlag.

Panaino, Antonio 2000. The Mesopotamian Heritage of Achaemenian Kingship. – Aro, Sanna & Whiting, Robert M. (toim). *The Heirs of Assyria, Proceedings of the Opening Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project, held in Tvärminne, Finland, October 8–11, 1998*. Melammu Symposia 1. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, lk 35–49 (<http://www.melammu-project.eu/pdf/panaino2000.pdf> – 26.11.2025).

RIMA1 = Grayson, Albert Kirk 1987. *Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (to 1115 BC)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods 1. Toronto & Buffalo & London: University of Toronto Press.

RIME 2 = Frayne, Douglas 1993. *Sargonic and Gutian Periods (2334–2113 BC)*. The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Early Periods 2, Toronto & Buffalo & London: University of Toronto Press.

Römer, Willem H. Ph. 2004. Zu einem Kudurru aus Nippur aus dem 16. Jahre Nebukadnezars I (etwa 1110 v.Chr.). – *Ugarit-Forschungen* 36, lk 371–388.

Sazonov, Vladimir 2007. Vergöttlichung der Könige von Akkade. – Kämmerer, Thomas Richard (toim). *Studien zu Ritual und Sozialgeschichte im Alten Orient / Studies on Ritual and Society in the Ancient Near East: Tartu Symposium 1998–2004*. Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 374. Berlin & New York: De Gruyter, lk 325–342 (DOI:10.1515/9783110204117.325).

Sazonov, Vladimir 2010. *Die Königstitel und -epitheta in Assyrien, im Hethiterreich und in Nordsyrien (Ugarit, Emar, Karkemiš) in der mittellassyrischen Zeit: Strukturelle Gemeinsamkeiten, Unterschiede und gegenseitige Beeinflussung*. Dissertationes Historiae Universitas Tartuensis 21. Tartu: Tartu University Press.

Sazonov, Vladimir 2011. Die mittellassyrischen, universalistischen Königstitel und Epitheta Tukulti-Ninurtas I (1242–1206). – Kämmerer, Thomas Richard (toim). *Acta Antiqua Mediterranea et Orientalia. Identities and Societies in the Ancient East-Mediterranean Regions*. Comparative Approaches. Henning Graf Reventlow Memorial Volume. Alter Orient und Altes Testament 390 (3). Münster: Ugarit Verlag, lk 235–276.

Sazonov, Vladimir 2015. Einige Bemerkungen zur frühmittellassyrischen Königstitulatur. – *Alter Orient und Altes Testament Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte*. Alter Orient und Altes Testament 390 (3), lk 155–176.

Sazonov, Vladimir 2016. *Die Assyrischen Königstiteln und -epitheta vom Anfang bis Tukulti-Ninurta I und seinen Nachfolgern*. SAAS XXV. Winona Lake: Eisenbrauns.

Sazonov, Vladimir 2018. Universalistic Ambitions, Deification and Claims of Divine Origin of Mesopotamian Rulers II: Lagaš II Dynasty. – *Usuteaduslik Ajakiri* 72 (1), lk 42–58 (<https://ojs.utlib.ee/index.php/UA/article/view/23748/18053> – 27.11.2025).

Sazonov, Vladimir 2025 (ilmumas). Assyrian Official Cults and State Ideology in The Royal Epics and Inscriptions of Tukulti-Ninurta I. – Annus, Amar (toim). *The Epic, Society, and Religion in the Ancient Near Eastern and Mediterranean Cultures*. Cambridge Scholars Publishing.

Schaudig, Hanspeter 2001. *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Großen*. Alter Orient und Altes Testament (AOAT) 256. Münster: Ugarit-Verlag.

Schäfer, Gerd 1974. "König der Könige" – "Lied der Lieder". Studien zu Paronomastischen Intensitätsgenitiv, vorgelegt am 17. Januar 1970 von Hildebrecht Hommel. Heidelberg: Universitätsverlag.

Seux, M.-J. 1965. Les titres royaux "šar kiššati" et "šar kibrāt arba'i". – *Revue D'Assyriologie et D'Archéologie Orientale* 59, lk 1–18.

Stadinikov, Sergei 1998. *Vana Egiptuse kultuurilugu*. Valitud artikleid, tõlkeid ja esseid. Tallinn: Kodutrükk.

Tadmor, Hayim 1981. History and Ideology in the Assyrian Royal Inscriptions. – Fales, Frederick Mario (toim). *Assyrian Royal Inscriptions. New Horizons in literary, ideological, and historical analysis*. Papers of a Symposium held in Cetona (Siena) June 26–28, 1980. Roma: Istituto per L'Oriente, Centro per la antichità e ka storia dell'arte del vicino oriente, lk 13–33.

Talon, Philippe 2005. Une inscription de Tukulti-Ninurta I – Talon, Philippe & van der Steede, Véronique (toim). *Subartu XVI, Si un homme... Textes offerts en hommage à André Finet*. Brepols, lk 125–133.

Tarhan, Zozan 2025. *Authority and Ideology in the Early Neo-Assyrian Empire (934–745 B.C.)*. SAAS XXV. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project distributed by Penn State University Press

Wagensonner, Klaus 2016. The Middle Assyrian Period – CDLI: Wiki 222.4.2016 (https://cdli.ox.ac.uk/wiki/doku.php?id=the_middle_assyrian_period – 27.11.2025).

Westenholz, J. G. 2000. The King, the Emperor, and the Empire: Continuity and Discontinuity of Royal Representation in the Text and Image. – Aro, Sanna & Whiting, Robert M. (toim). *The Heirs of Assyria, Proceedings of the Opening Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project, Held in Tvärminne, Finland, October 8–11, 1998*, Melammu Symposia 1. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, lk 99–125 (<http://www.melammu-project.eu/pdf/westenholz2000.pdf> – 27.11.2025).

Yamada, Shiego 1998. The Assyrian King List and the Murderer of Tukulti-Ninurta I. – *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 1, lk 26–27.

SUMMARY

Notes on the propaganda of the Middle Assyrian empire: The reflection of the wars of conquest in the royal titlature of Tukultī-Ninurta I

VLADIMIR SAZONOV

Leading Researcher at the Estonian Military Academy and
Associate Professor of Ancient Near Eastern Studies at the University of Tartu
vladimir.sazonov@ut.ee

Keywords: Middle Assyrian empire, propaganda, Tukultī-Ninurta I, king, titlature, title, epithet, conquests, Mesopotamia, ideology

As we can see, Tukultī-Ninurta's ambitious imperialist policies and expansionism were expressed in his propaganda and ideological-political manifestation and programme, one part of which can be considered the official titles and epithets of the Assyrian king.

Some of these titles are universalistic, indicating the king's desire to rule over the whole known world, while others are territorial, indicating the Assyrian ruler's desire to control a particular region/land/which he conquered, such as “king of Karduniaš” (*šar māt Karduniaš*) or “king of Sumer and Akkad” (*šar māt Šumeri u Akkadī*).

Thus, during the reign of Tukultī-Ninurta I, the Assyrian royal titlature consisted of many different components, of titles and epithets of very different geographical, political, geopolitical and temporal origins (Early Dynastic III period, Akkad period, Ur III period, Old Babylonian epoch and Kassite period). All of these various southern and northern Mesopotamian traditions were incorporated into a Middle Assyrian tradition at this time.

The following titles and epithets (only some are exemplified here) were used by no other ruler before him:

- *šar ḫuršāni u namê rapšūti* – “king of wide mountains and plants”.
- *šar šarrāni* – “king of all kings”.

- *maḥir bilti kabitti ša kibrāt arbaʿi ina āl Aššur* – “the receiver of the tribute from four regions of the world in Assur”.
- *šamšu kiššat nišē* – “sun/sun god of all people” (invention of Tukultī-Ninurta I, modification of the title of Shalmaneser I – *šar kiššat nišē* – “the king of all people”).
- Tukultī-Ninurta I also used traditional universalistic titles such as *šar kiššati* – “king of the world” and *šar kibrāt arbaʿi* – “king of the four corners”. This second *šar kibrāt arbaʿi* (invention from the Akkad period) was used by him as the first among the Assyrian rulers. In Babylonia, this title was not foreign and was used for a long time. It was not until the time of Tukultī-Ninurta I that it came to Assyria.
- After the conquest of Babylonia, Tukultī-Ninurta I also used geopolitical titles with reference to the newly conquered land such as *šar māt Karduniaš* – “King of the Land of Karduniaš” (title of the Kassite kings), *šar māt Šumeri u Akkadī* – “King of the Land of Sumer and Akkad” (title of the New Sumerian, then Babylonian and Kassite kings), *šar Sippar u Bābili* – “King of Sippar and Babylon” (ancient Babylonian title), *šar tām̄ti elīti u šupalīti* – “King of the Upper and Lower Seas” (universalistic title, known already since Lugalzagesi’s and Sargon’s times).

Tukultī-Ninurta’s death was followed by processes of decentralization and disintegration of the Middle Assyrian Empire. In terms of power politics, this event was also reflected in the titles of his successors. In the course of approximately 80–90 years following the death of Tukultī-Ninurta I, from 1206/1205 to 1115 BC, Assyrian kings relinquished a significant portion of Tukultī-Ninurta I’s titles and epithets (especially the universalistic ones) and only king Tiglath-pileser I³⁵ (1115–1076 BC) restored them (for a short time) as a mightiness of the Middle Assyrian empire as well.

Finally, later in the Neo-Assyrian period (10–7th centuries BCE), many of these titles and epithets were actively used and emphasized again by several Neo-Assyrian kings (e.g., Shalmaneser III, Sargon II, Sennacherib, Esarhaddon and Assurbanipal).

Vladimir Sazonov (PhD) on Eesti Kaitseväe Akadeemia juhtivteadur ja Tartu Ülikooli Vana-Lähis-Ida uuringute kaasprofessor. Tema peamised uurimisvaldkonnad on Mesopotaamia kuningakodade ideoloogia ja religioon, imperialistlikud kontseptsioonid ja propaganda ning iidse Lähis-Ida kirjanduslik pärand.

Vladimir Sazonov (PhD) is Leading Researcher at the Estonian Military Academy and Associate Professor of Ancient Near Eastern Studies at the University of Tartu. His main research areas include Mesopotamian royal ideology and religion, imperial concepts, propaganda, and Ancient Near Eastern literary legacy.

vladimir.sazonov@ut.ee